

**ŞEHİRLİ ve GECEKONDULU GRUPLARIN
BİRBİRLERİNİ ve KENDİLERİNİ TARİFLERİNDE
AYIRDEDİCİ DAVRANIŞLARI**

Doç. Dr. Sibel ARKONAÇ

*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü, İstanbul*

ÖZET:

Tajfel'in (1978, 1981) gruplar arası davranışın ortaya çıkışında, grup içindeki benzerliklerini ve diğer gruptan olan farklılıklarını artıran ve grup içine tarafgir davranma biçimini ortaya koyan gerekli ve yeterli değişkenin sosyal kategorizasyon süreci olduğuna dair hipotezi gerek laboratuvar gerekse saha araştırmalarından elde edilen verilerle desteklenmektedir. Bununla birlikte bazı kültürler arası araştırmalar araştırmanın tertiplendiği kültürün özellikleri sebebi ile bu hipotezi desteklememektedir (Wetherell, 1982; Mackie, 1984). Ayrıca sosyal tabakalaşmanın olduğu toplumlarda yapılan saha araştırmalarında düşük mevkili grupların yüksek mevkili grupların aksine kendi gruplarına değil yüksek mevkili grup lehine taragirlik gösterdikleri görülmektedir. Elde edilmiş olan bu bulgular araştırılan grupların emik özellikleri ve bu araştırmalarda kullanılan yöntem açısından tartışılabilir.

Bu araştırmanın amacı, sosyal kategorizasyon sürecini kültürler arası bir araştırma olarak Türkiye'de İstanbul'da gecekondu ve şehirli gruplarda, grupların mukayeseden haberdar oldukları ve olmadıkları ortamlara bağlı olarak değerlendirmek ve ayrıca grup üyelerinin grup içi ve diğer gruba dair algılarının ve ayırdediciliklerinin temelini oluşturabilecek kognitif şemaların incelemektir. Üç farklı yaş grubundan şehirli ve gecekondu toplam 180 kadın ve erkek deneğe Zavalloni'nin Sosyal Kimlik Envanteri'nden geliştirilen Odaklaştırılmış İçe Bakış Tekniği uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar her iki grubun da grup içine ta-

rafgir davrandığını göstermektedir. Gecekondu grubun incelenen kognitif şemaları bu grubun şehirli grup karşısında algıladığı kimliğinin olumsuz olmakla birlikte gösterdiği grup içi tarafgir davranış ifadesinin grubun emik özelliklerinden etkilendiğine işaret etmektedir.

Araştırma sonuçları, gruplar arası davranışla ilgili araştırmalarda kullanılan yöntem ve incelenen grupların emik özelliklerinin dikkate alınması gerekliliği çerçevesinde tartışılmıştır.

Giriş

1970'li yıllarda Tajfel grup içine tarafgir davranmanın hatta rekabet edici davranışın ortaya çıkmasında bireyleri grup içi ve grup dışı halinde gruplara ayırmanın yeterli olduğunu öne sürmüştü. 1971'de çok iyi bilinen minimal grup deneyi (Tajfel, Flament, Billing ve Bundy, 1971) ve daha sonra yapılan deneyler (Billig ve Tajfel, 1973; Ailen ve Wilder, 1975; Turner, 1978; Doise, Deschamps ve Meyer, 1978) bu hipotezi destekleyen veriler elde etmişlerdir.

Tajfel'e göre (1978) bireylerin sosyal dünyalarını "bizler" ve "onlar" olarak farklı gruplar halinde kategorize etmek, bireyin kendi grubu lehine tarafgir davranışlarını ortaya çıkarır. Ona göre gruplar arası ayırd edici davranış sosyal kategorizasyon süreci sonucu meydana gelir ve bu bir kognitif süreçtir. Tajfel ve Turner (1979) gruplar arası davranışını açıklarken sosyal kimlik ve sosyal kognisyon kavramlarından faydalanmışlardır. Turner'a (1982) göre bir sosyal grubun davranış alanından gelen sosyal uyaranlar, üyelerinin kognitif yapılarında ortak olarak temsil edilirler. Buna paralel görüş Moscovici (1984) tarafından sosyal temsiller (social representations) teorisinde ileri sürülmüştür. Grup üyelerinin sosyal kimliklerinde yer alan kendi grupları ve diğer grup hakkındaki kognisyonlarından oluşan kognitif şemalar (Turner, 1982) sosyal kategorizasyon sürecinin temelini oluşturur. Bunun sonucu grup üyeleri kendilerini grup içinde birbirine benzer, diğer grup üyelerinden farklı algılayarak ayırd edici tutum ve davranışlara girerler.

Sosyal kategorizasyonun gruplar arası davranış üzerindeki bu etkisi Tajfel'e (1978) göre grup üyesi bireylerin olumlu sosyal kimlik ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Sosyal çevrenin gruplar halinde sınıflandırılması gibi bir kognitif süreç sonucunda birey kendini belli bir grupta özdeşleşir hale girer. Benliğin olumlu yönde tarif ve değerlendirme ihtiyacı sebebiyle de grubunun kendi benliğine olan olumlu katkısını yine grubunun diğer bir grupta mukayesesi sonucun-

dan doğru elde edebilecektir. Belli bir boyut üzerinden kendi grubunun diğer bir grupla mukayesesi sonucu elde edeceği olumlu bir üstünlük, grubunu ve kendi benliğini olumlu kılacaktır. İşte bu sebeple kategorizasyon sürecinin uyardığı motivasyonel süreç, sosyal mukayese süreci vasıtasıyla grup üyeleri gruplarını diğer grup ve gruplardan belli boyutlar üzerinden farklılaştırma ve ayırd etme yoluna gitmektedirler. Nitekim Doise ve Sinclair (1973); Knippenberg (1978) gruplar arası davranış ortamında grupların birbirlerini mukayese edeceklerinden haberdar edilmeleri halinde grup üyelerinin olumlu sosyal kimliklerini korumak veya yeniden elde etmek üzere grup içine taragir olan tutum ve davranışlarını artırdıklarını ileri sürerler. Bu konuya daha ileride geri dönülerek etkisi bu araştırmanın inceleme konusu edilecektir.

Sosyal kategorizasyon sürecinin test edildiği saha ortamlarından elde edilen sonuçlar grup içi tarafgirliğinin gruplar arası davranışta genel olarak gözlenmekle birlikte her ortamda gözlenemeyen bir özelliği olduğunu göstermektedir. Sosyal tabakalaşmanın olduğu toplumlarda yüksek mevkili grupların sosyal kategorizasyon süreci sonucu grup içi tarafgirliği göstermekle birlikte düşük mevkili grupların grup dışına tarafgir davrandıkları görülmüştür (Doise ve Sinclair, 1973; Knippenberg, 1978; Turner ve Brown, 1978). Bu sonuçlar Tajfel'in sosyal kategorizasyon süreci ile ilgili hipotezi ve bu süreçle ilgili ayırd edici davranışların incelendiği deneysel verilerle (Tajfel, Flament, Billig ve Bundy, 1971; Allen ve Wilder, 1975; Billig ve Tajel, 1973) uyumsuzluk içersindedir.

Elde edilen bu sonuçlar kullanılan yöntem seviyesinde tenkid edilebilir. Bu araştırmalarda iç geçerlilik ve mundane realism (Orne, 1969) problemleri olduğu görülmektedir. Laboratuar araştırmalarında yaklaşık birkaç saat için grup hali oluşturan bireyler grup normlarını çözümlene fırsatını yeteri kadar bulamazlar. Bu sebeple gruplar arası davranış situasyonlarında özellikle de düşük mevkideki grup üyeleri gruplarını, mukayese edebilecekleri ve sonuçunda da diğer gruba göre kendilerini üstün görebilecekleri boyutlara çekememiş olabilirler. Son olarak gruplar arası davranış situasyonlarında yöntemsel olarak gruplarından kendilerini belli boyutlarda mukayese etmeleri istenir. Bir başka ifade ile laboratuar ortamlarında gruplar genellikle deneycinin belirlediği genelde tek bir mukayese boyutunda ayırd edici davranış ortamına sokulur (söz gelişi Turner ve Brown'un 1978'deki deney düzeni). Saha ortamında ise seçilen mukayese boyutlarının her iki grup için de aynı öneme sahip olduğu varsayılır. Buradan hareketle de bu araştırmaların düzenlerinde grupların bu boyutlardaki ayırd edici davranışlarının diğer mukayese ortamlarında gösterecekleri ayırd edici davranış-

lara genelleme eğilimleri gözlenir (söz gelişi Knippenberg'in 1978'deki araştırma düzeni).

Özetlenecek olursa bu araştırmalarda grupların gösterecekleri ayırd edici davranışların belirli mukayese boyutları içersine sokulup sınırlandırıldığı görülmektedir. Yüksek ve düşük mevkili grupların gruplar arası davranış ortamında grup içi lehine ayırd ediciliklerini sağlayacak grup dışı farklılıkların önplana getirip değerlendirebilecekleri araştırma ortamları yaratılmamıştır. bu farklılıkların neler olduğu ve o situasyonda nasıl değerlendirildiği de araştırılmamıştır.

Tajfel ve Turner'a (1979) göre diğer gruba karşı olumlu ayırd ediciliğin elde edilebilmesinde grup diğer gruba karşı kendi lehine değerlendirebileceği farklılıkları algılar ve snasıyla bu farklılıklar üzerinden grup içine taraf davranmaya başlar. Gruplararası ayırd edicilik davranışının temeli de grubun kendi lehine olumlu farklılıkları algılayıp bu farklılıkları grup içi lehine değerlendirmek olduğuna göre (Turner, 1980) gruplararası ayırd edicilik davranışında düşük mevkili gruplar da yüksek mevkili grup karşısında kendi lehlerine değerlendirebilecekleri farklılıkları algılama yoluna gideceklerdir. Bu araştırma, yukarıda ifade edilen bu yöntemsel eksikliklerden hareketle gruplar arası davranış situasyonunda yüksek ve düşük mevkili grupların ayırd edicilik davranışlarını hedeflemektedir.

Gruplar arası ayırd edici davranışın ortaya çıkışında sosyal kategorizasyon sürecinin evrenselliğini inceleyen kültürler arası araştırmalar çok azdır. Bunlar arasından yine çok azı araştırmalarında grubların emik özelliklerini dikkate almışlardır. Bu bulgulara göre sosyal kategorizasyon süreci kültürden bağımsız bir şekilde işlemekle birlikte ortaya çıkardığı grup içi tarafgirliğinin ifade biçimi kültür tarafından belirlenmektedir. Wetherell (1982) Polenezya'luların Avrupalılardan farklı olarak, grup içi tarafgirliklerini aralarında en büyük farkı yaratarak koymadıklarını bulmuştur. Mackie (1984) de Polenezya'lı grupların kendilerini üstün algıladıkları bir mevki boyutunda, aynı durumdaki bir Avrupa'lı gruptan farklı olarak, kendi gruplarıyla diğer gruba eşit seviyede davrandıkları gözlenmiştir. Bu durum büyük bir ihtimalle grup içindeki davranışın kültürle olan etkileşiminden kaynaklanmaktadır.

Ekonomik-sosyal değişim sonucu şehire göç eden gecekonducular araştırmalara göre (Ayvahoğlu, 1981; Karpat, 1976; Levine, 1973) şehirle bütünleşme eğiliminde olup geleneksel kültürün temsilcileridirler. Dolayısıyla bu fenomen sosyal kategorizasyon sürecinin kültürler arası davranış sahası oluşturmaktadır. Gecekondulunun geleneksel kültürün temsilcisi olması onun şehirliden farklı

olup bir grup içi taraftarlık biçimi göstermesine yol açabilir. Geleneksel kültürün normlarına göre kişi veya grup bir diğerine göre kendini değerlendirirken mütevazı olmalıdır. Bu norma göre karşısındakini yüksek vasıflarla değerlendirmek kendini değerlendirmenin yoludur. Gecekonduyunun, şehir hayatını nesillerdir yaşayan şehirden daha fazla bu normun etkisi altında kalacağı ve değerlendirmesini bu çerçevede yapacağı beklenebilir.

Tafel ve Turner (1979) gruplar arası ayırd edicilik davranışında sosyal kategorizasyon sürecinin kimlik seviyesinde ortaya çıktığını ve sosyal kimliğin ise sosyal.ognisyonlara dayandırılabilceğini ifade ederler (Turner, 1982). Dolayısıyla bireyin sosyal kimliği seviyesinde grubu ile ilgili tarif edici özelliklerini ve gruplar arası davranış ortamındaki ayırd ediciliğin temelini oluşturabilecek kognitif unsurların neler olduğuna ışık tutacaktır.

Grupların gruplar arası mukayese ortamında birbirlerini tarif edebileceklerinden ve değerlendireceklerinden haberdar olmalarının grubun kutuplaşmasını arttırdığı ve ayırd edici davranışları genişlettiği yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır (Skevington, 1981; Knippenberg, 1978). Bu sebeple bu araştırmada grupların ayırd edici grup davranışları birbirlerini mukayese ettikleri mukayese ortamından haberdar oldukları ve olmadıkları şeklinde değişkenler de araştırmada ele alarak grupların ayırd edici davranışları seviyesinde incelenmiştir.

Bu araştırmada sosyal kategorizasyon hipotezinden hareketle (Tajfel, 1972, 1978) kültürler arası bir araştırma olarak, İstanbul şehirden ve İstanbul gecekondu grup üyelerinin ayırd edici grup davranışlarını ve bu ayırd ediciliğin temelini oluşturabilecek ilgili kognitif şemalarını, grupların mukayeseden haberdar oldukları ve olmadıkları şartlara bağlı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Bunun için İstanbul şehirden ve İstanbul gecekondu grup üyelerinin kendi grupları ve diğer gruplarla ilgili kognitif şemaları Zavolli'nin (1971-1973) geliştirdiği Sosyal Kimlik Envanter'inden hareketle düzenlenen Odaklaştırılmış İçebakış Tekniği ile çıkartılmış daha sonra bu şemalara atfedilen değerlerle birlikte grup içi taraftarlıkları ölçülmüştür.

Yöntem

Denekler : İstanbul'un çeşitli semtlerinde oturan şehirden ve gecekondu 18-30 ; 31-45 ; 46- üstü olmak üzere üç yaş grubundan toplam 180 kişi denek olarak kullanılmıştır. Gecekondu grupta 45'i kadın 45'i erkek olmak üzere toplam 90 denek kullanılmış olup, Anadolu'dan gelen gecekondu semtlerinde oturan

birinci kuşak kişiler kullanılmıştır. Şehirlileri oluşturan grupta da 45'i erkek 45'i kadın olmak üzere toplam 90 denek kullanılmış olup İstanbul'un çeşitli semtlerinde oturan en az iki kuşaktan beri İstanbul doğumlu kişilerden oluşturulmuştur.

Araştırma Tekniği : Zavalloni'nin (1971-1973) Sosyal Kimlik Envanteri'nden hareketle geliştirilen Odaklaştırılmış İçerik Bakış Tekniği kullanılmıştır. Envanterin özgün yapısından farklı olarak orijin (İstanbul/gecekondu olma), cinsiyet, yaş, din, aile, sosyal mevki grup üyelikleri kullanılmıştır. Envanterin uygulanışına geçmeden önce her deneğe aşağıdaki talimat verilmiştir:

"Size sorulan soruların doğru veya yanlış bir cevabı yoktur. Bu sebeple aklınıza ilk gelen şekli ile serbestçe cevaplayınız. Sizden aklınıza gelen ilk gelenleri söylemeniz beklenmektedir."

Daha sonra birinci tertip sorulara geçilmiştir.

"İstanbul'lu (Gecekondu) olarak İstanbulluları (gecekonduluları) nasıl tarif edersiniz?.

Biz İstanbullular (Gecekondulular)

Bu tertip soru işleminde denekten ait olduğu gruba göre şehirli/gecekondu grup üyesi olarak snasıyla orijin, yaş cinsiyet, din, aile, sosyal mevki grup üyeliklerinde kendi gruplarını en az üç özellekle tarif etmeleri istenmiştir. Cevaplar alındıktan sonra ikinci tertip sorulara geçilmiştir:

"İstanbul (Gecekondu) olarak gecekonduluları (İstanbulluları) nasıl tarif edersiniz?

Onlar Gecekondulular (İstanbullular)

Bu tertip soru işleminde yine denekten ait olduğu grup üyeliğine göre sırasıyla orijin, yaş, cinsiyet, din, aile ve sosyal mevki grup üyeliklerinde diğer grubu tarif etmeleri istenmiştir.

Soruların sorulmasının bitimi ile ilk safha data toplanmış ve buradan çıkarılan kategorilere odaklandırılmış içerik bakış yöntemi uygulanarak ikinci safha data elde edilmiştir. Burada deneğe bütün sorularda verdiği cevaplara geri dönerek belirttiği her özelliğin kendi şahsına uyup uymadığını belirlemesi ve uyanları da Tamamen, Biraz, Çok az şeklinde derecelendirmesi istenmiştir. Daha sonra bu özellikler kendisine uysun veya uymasın herbirini Olumlu, Nötr veya Olum-

suz şeklinde değerlendirmesi söylenmiştir. Yaklaşık her denekle üç saat süren bu işleme denek ile yüzyüze yapılmıştır.

Araştırma Düzeni : Gruplar arası davranış bakımından araştırmaya iki değişken daha ilave edilmiş ve etkisi incelenmiştir. Araştırma düzeni habersiz ve haberli mukayese ortamlarının etkisini her iki grubun deneklerini bu iki farklı ortam içerisinde araştıracak şekilde düzenlenmiştir. Habersiz mukayese ortamında denekten, daha sonra da diğer grubu tarif edeceği söylenmeksizin ait olduğu grubu bütün grup üyeliklerinde tarif etmesi söylenmiş daha sonra bu seferde aynı işlemi diğer grup için yapması istenmiştir. Haberli mukayese ortamında ise denek bu işlemde başında haberdar edilmiştir.

Habersiz mukayese ortamında denek kaçınılmaz olarak diğer grupla mukayeseden haberdar olmaktadır. Bu durum araştırmanın düzeninden kaynaklanan kaçınılmaz bir engel olarak görülmekle birlikte daha önceki araştırmalarda (Knippenberg, 1978) böyle bir yaklaşımın bu fenomeni inceleyebilmek için kütüplaşmayı oluşturduğu da kabul edilmektedir.

Pilot Çalışma : Pilot çalışmada İstanbul şehirli ve İstanbul gecekondu grupları belirlemek üzere İstanbul şehrinde rasgele 30 kişi ile kısa mülakatlar yapılarak İstanbul şehirli ve İstanbul gecekondulunun nasıl tanımlandığı sorulmuş daha sonra bu tanıma uyan ve random olarak seçilmiş 30'ar kişi ile yine mülakatlar yapılarak kendilerini nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Bu sonuçlara göre Anadolu'dan gelip gecekondu semtlerine yerleşen kişilerin gecekondu olarak tanımlandığı, İstanbul'da doğan çocuklarının ise ne gecekondu ne de İstanbullu olarak tanımlandığı görülmüştür. Buna karşın ana babası İstanbul'da doğmuş olan kişilerin İstanbullu olarak tanımlandığı görülmüştür.

Bu sebeple Anadolu'dan gelip gecekondu bölgelerine yerleşen birinci kuşak kişiler gecekondu grubu oluşturulmuş, ana babası gibi kendisi de İstanbul'da doğmuş olanlar şehirli grubu oluşturmuşlardır.

Analizler : Araştırmada altı grup üyeliği ile ilgili veriler birarada değerlendirilmeye tutulmuştur. Data analizinin ilk safhası niteliksel tarzda toplanmış olan verilerin niceliksel bir analize uygun hale getirilmesi işlemi kapsamıştır. Bu safhada deneklerin altı grup üyeliğinde kendi grupları ve diğer grup için verdikleri özellikler içerik analizi ile kategorileştirilmiştir. Oluşturulan her bir kategorinin kapsadığı cevaplar olumsuzdan olumluya doğru mertebelenirerek puanlanmıştır. Böylelikle veriler niceliksel bir analize hazn hale gelmiştir. İçerik analizi işlemleri araştırmacıdan bağımsız üç kişilik bir jüri tarafından yapılmıştır.

Daha soma herbir grup üyeliğinden elde edilen ve yukarıdaki tarzda düzenlenmiş olan verilere discriminant analizi uygulanmıştır.

Bu analiz grup içi özellikler ile diğer grubun özelliklerinin birbirlerine göre gruba ait olma ve grup merkezine yakın olma durumlarının ölçülebilmesine imkan tanımıştır. Gruba ait olma ve merkeze yakınlık ihtimaliyeti en yüksek olan özellikler, tarif edici özellikler olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bu özellikler grupların kendilerini ve birbirlerini tarif edip değerlendirirken önemli gördükleri grup içi ve grup dışı özellikler olmuştur. Bu özellikler grup merkezinden giderek daha sınır noktaya geldiğinde ise grubun mukayese boyutları olarak "tentatif" bir şekilde açıklanabilir.

Data analizinin son safhasında deneklerin herbir grup üyeliğinde "kendilerine uyarlık" ve "değer atfı" ölçeğinde aldıkları skorlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Kendilerine uyarlık ölçeği 1 = uymaz, 2 = çok az uyar, 3 = biraz uyar, 4 = tamamen uyar değerlerinden; değer atfı ölçeği ise 1 = olumsuz, 2 = nötr ve 3 = olumlu değerlerinden oluşmaktadır. Daha sonra deneklerin her iki ölçekte aldıkları puanlar çarpılarak birleşik tek boyutlu bir değerlendirme puanı elde edilmiştir. Puanlar 1'den 12'ye kadar değişmektedir.'

Sonuçlar

Şehirli Grubun Kendisini ve Gecekondu Grubu Algısı :

t-test analizi sonucu, şehirli grup üyeleri (Tablo 1) habersiz mukayese ortamında gruplarını, kendine biraz uyar ve olumlu, gecekondu grubu ise kendi-

Tablo 1
Şehirli grubun grup içi - grup dışı farklılıkları

	Grup içi		Grup dışı		t
	M	SD	M	SD	
Haberli	9.3	2.1	2.4	2.1	2.51*
Habersiz	9.8	1.9	2.0	1.4	30.61*
	Haberli		Habersiz		
Grup içi	9.3	2.1	9.8	1.9	-1.42
Grup dışı	2.4	2.1	2.0	1.4	-1.37

* p < 000

ne uymaz ve nötr seviyede değerlendirerek grup içine tarafgir davranmıştır (t (2.51) 177 . 53; p< 000). Haberli mukayese ortamında ise kendi kendine tamamen uyar ve olumlu, gecekondulu grubu ise kendine uymaz nötr değerlendirerek grup içine tarafgir davranmaya devam etmiştir (t (3.69) 164.04; p < 000). Grup için değerlendirilmesi haberli mukayese ortamında yükseltilemekle birlikte aradaki fark anlamlı seviyede değildir. Yine gecekondulu grubu değerlendirme seviyesi haberli mukayese ortamında artmış olmakla birlikte aradaki fark anlamlı seviyede değildir.

Gecekondulu Grubun Kendisini ve Şehirli Grubu Algısı :

Gecekondulu grup üyeleri (Tablo 2) habersiz mukayese ortamında gruplarını kendine biraz uyar ve nötr, şehirli grubu ise kendisine çok az sayıda az da olsa uyar ve nötr değerlendirerek grup içine tarafgir davranmıştır (t (9.24) 173.71; p < .000). Haberli mukayese ortamında ise grup içi kendine biraz uyar ve olumsuz, şehirli grubu kendisine çok az uyar ve nötr değerlendirilerek grup içine tarafgir davranış devam etmiştir (t(6.98)177.14; p< .000). Gecekondulu grup kendi grup değerlendirmesini habersiz ortama göre haberli ortamda anlamlı bir seviyede düşürmüş (t(2.32) 175.4;p < .02), grup dışına dair değerlendirmesini ise değiştirmemiştir.

Sonuçla gecekondulu grup haberli mukayese ortamında grup içi tarafgirlik seviyesini düşürmekle birlikte her iki mukayese ortamında da kendi lehine ayndediciliğini koruyarak grup içi tarafgirliğini sürdürmüştür.

TABLO 2
Gecekondulu grubun grup içi - grup dışı farklılıkları

	Grup içi		Grup dışı		t
	M	SD	M	SD	
Haberli	7.9	2	4.8	2.4	9.24*
Habersiz	7.1	2.3	4.6	2.4	6.98*
	Haberli		Habersiz		
Grup içi	7.9	2	7.1	2.3	2.32**
Grup dışı	4.8	2.4	4.6	2.4	0.49

* p < 000 ** p < .02

Her iki grubun grup içi ve grup dışı değerlendirmelerine mukayese ortamları bir araya getirilerek bakıldığında bu değerlendirmelerin farklılıklar taşıdıkları görülür. Grup içi değerlendirmesi şehirli grupta kendine tamamen uyan bir özdeşleşme seviyesinde olumlu düzeyde algılanırken, gecekondulu grupta kendine biraz uyan bir özdeşleşme seviyesinde nötr bir algı düzeyi göstermiştir. Bu iki grubun grup içini değerlendirmeleri anlamlılığı yüksek bir farklılık göstermiştir. ($t(9.06)355.97; p<.000$). Grup dışı ise şehirli grupta kendine uymaz ve nötr algılanırken, gecekondulu grupta kendine çok az uyar ve nötr seviyesinde algılanmıştır. Bu iki grubun değerlendirmeleri arasındaki fark anlamlı seviyededir ($t(-11.8)34.54; p<.000$).

Şehirli ve Gecekondulu Grupların Gruplar Arası Ortamdaki Kognitif Temsilleri:

Şehirli ve gecekondulu grup üyelerinin sosyal kimliklerinde kendilerine ve birbirlerine ait kognitif şemalarının discriminant analizi sonucunda anlamlı bir seviyede ayırd edilemediği görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3
Şehirli ve Gecekondulu grupların discriminant analiz değerleri

Şehirli grup								
Dıscr. Func	Eigen value	Relative Percentage	Canonical Correlation	Function Derived	Wilks' Lambda	Chi Square	Df	p
				0	0.7266	164.19	270	NS
1	0.1414	41.87	0.352	1	0.8293	96.21	178	NS
2	0.1082	32.05	0.313	2	0.9190	43.39	88	NS
3	0.0880	26.08	0.285					
Gecekondulu Grup								
				0	0.7114	183.39	270	NS
1	0.1816	50.00	0.392	1	0.8406	93.74	178	NS
2	0.1096	30.19	0.314	2	0.9328	37.54	88	NS
3	0.0720	19.81	0.259					

Bu sebeble hem şehirli hem gecekondulu grupta, grup içi ve grup dışı ile ilgili kognitif şemalar içiçe bir durumdadır. Bununla beraber grup dışı ile ilgili şemaların (haberli/habersiz) grup merkezleri, grup içi ile ilgili şemaların (haberli/habersiz) grup merkezlerinden daha ayırd edicidir.

Bu sebeble şehirli ve gecekondulu gruplarda grup içi ve grup dışı ile ilgili kognitif şemaların gruba ait olma ihtimalleri en yüksek olanlar tarif edici şemalar olarak dikkate alınmıştır. Buldukları grubun dışına kaymış olanlarla grup merkezine yakın olmakla birlikte gruba ait olma ihtimali düşük olanlar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Buna göre şehirli grubun kognitif şemalarına bakıldığında (Tablo 4) grup üyelerinin gruplarını gecekondulu gruptan daha iyi vasıflarla tarif ettiği görülür. Habersiz mukayese ortamında şehirli grup kendini aile ve kadının durumu ile il-

Tablo 4
Şehirli grup üyelerinin kognitif şemaları

	Grup merkezine yakınlık ihtimali	Gruba ait olma ihtimali	Şemalar
Grup içi (Habersiz)	.000	.970	Yardımsaver
	.000	.954	Kültürlü
	.011	.871	Sosyal olan
	.017	.864	Allah'a inanan
	.022	.792	Modern
	.004	.768	Uyumlu giyinen
	.056	.749	Kadın rahat
	.324	.649	Aile bütün
Grup dışı (Habersiz)	.000	.973	Birbirine çok fazla bağlı
	.000	.968	Asosyal
	.003	.823	Ürkek, ezik
	.021	.817	Saf
	.008	.732	Dine aşırı bağlı
	.120	.724	Yardımsaver
	.140	.602	Dürüst
Grup içi (Haberli)	.000	.968	Kültürlü
	.000	.932	Dostları çok
	.002	.882	Zengin
	.046	.777	Modern aile
	.164	.716	Görgülü
	.108	.672	Dini konuda bilgisiz
Grup dışı (Haberli)	.000	.977	Ürkek, ezik
	.000	.972	Birbirine çok fazla bağlı
	.000	.950	Kıskanç
	.000	.903	Asosyal
	.121	.757	İyiniyetli
	.002	.728	Dine aşırı bağlı
	.311	.572	Dürüst
	.550	.562	Bedenen çalışan

Tablo 5
Gecekondu grup üyelerinin kognitif şemaları

	Grup merkezine yakınlık ihtimali	Gruba ait olma ihtimali	Şemalar
Grup içi (Habersiz)	.000	.942	Uyumu güç
	.000	.935	Yardımsaver
	.000	.746	Allah'tan korkan
	.009	.751	Yeniliklere açık
	.033	.771	Dinî aşırılığı olmayan
	.180	.759	Geleceğini düşünen
	.124	.764	Tutumlu
	.538	.658	Dürüst
	.408	.646	Fakir
	Grup dışı (Habersiz)	.005	.856
.016		.822	Faal
.025		.809	Sosyal
.105		.790	Kadın serbest
.105		.778	Zengin
.000		.751	Tahsilli
.149		.741	İyiniyetli
.263		.723	Çocuklarını okutur
.207		.702	Meslek sahibi
.000		.930	İyiniyetli
.000	.902	Uyumu güç	
Grup içi (Haberli)	.004	.865	Allah'a inanan
	.108	.763	Dürüst
	.186	.735	Gelenekçi
	.271	.703	Çocuğuna baskı uygulayan
	.245	.700	Mücadeleci
	.411	.633	Tutumlu
	.520	.621	Çalışkan
	.618	.539	Kaba
Grup dışı (Haberli)	.000	.976	İbadeti az
	.000	.942	Tahsilli
	.001	.820	Sosyal
	.026	.802	Hoşgörülü
	.039	.766	İnancı az
	.170	.670	Zengin
	.205	.639	Baskısız
	.411	.604	Dinamik

gili şemalarla, sosyal ilişkiler ve inançla ilgili şemalarla temsil etme eğilimindedir. Gecekondu grubu ise yardımsever ve dürüst şemalarının yanında genellikle sosyal yaşantılarındaki ve inançlarındaki olumsuz özellikleri ile tarif etme eğiliminde olmuşlardır.

Haberli mukayese ortamında ise şehirli grup kendini ve gecekondu grubu yine aynı mahiyetteki özellikler ile tarif etmeye devam etmiştir. Görüldüğü üzere şehirli grup her iki mukayese ortamında da aynı kognitif şemaları kullanmış ve yine bu kognitif şemalarla diğer gruba ait olan farklılığını gösterme eğiliminde olmuştur.

Gecekondu grup (Tablo 5) habersiz mukayese ortamında grup içini sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili şemalarla tarif ederken, yanısıra yeniliklere açık, mücadeleci, tutumlu, geleceğini düşünen şemalarını ön plana getirmiş ve dürüst, yardımsever şemalarıyla birlikte dini aşırılığı olmayan şemasını da grup kimliğinde temsil etmiştir.

Şehirli grup ise ibadet etmez şemasının yanısıra şehirlinin sosyal ilişkileriyle ilgili şemalarla tarif edilmiştir. Bunun yanında kadının serbest olduğunu belirten aile ilgili şemayı vermiştir.

Haberli mukayese ortamında kendini bu sefer "uyumu güç olmakla beraber, mücadeleci, çalışkan ve geleneklerine bağlı" şemalarıyla tarif etmiş, Allah'a inanan, iyiniyetli, dürüst şemalarının yanısıra bu ortamda çocuğa baskı uygulayan, kaba şemalarını ön plana getirmiştir. Şehirli grup ise inanç, sosyal ve ekonomik ilişkilerle ilgili şemalarla yine benzer bir tarzda tarif edilmiştir.

Tartışma

Gruplar arası ayırd edicilikte sosyal kategorizasyon sürecinin ortaya çıktığı grup içi tarafgirliğinin şehirli ve gecekondu gruplarda incelendiği bu araştırmada elde edilen sonuçlar bu sosyal grupların farklı seviyelerde olmakla birlikte grup içi tarafgirlik gösterdiklerine işaret etmektedir.

Şehirli grup üyeleri gruplarıyla olan özdeşleşmelerini kendilerine tamamen uyar ve olumlu algılamış, gecekondu grubu ise kendine uymaz ve nötr algılayarak grup içine tarafgirlik göstermiştir. Gecekondu grup üyeleri ise gruplarıyla olan özdeşleşmelerini kendine biraz uyar ve olumsuz algılamış, şehirli grubu ise çok az da olsa uyar ve nötr algılayarak grup içine tarafgirlik göstermiştir.

Elde edilen bu sonuç bu sahada yapılan laboratuvar sonuçlarını desteklemektedir. Fakat düşük mevkili grup olarak gecekondulu grubun şehirli grup karşısında gösterdiği grup içi tarafgirlik bu konuda yapılmış olan saha araştırmalarının sonuçları ile ters düşmektedir. Bu konuda yapılmış olan diğer saha araştırmalarından elde edilen sonuçlar yüksek mevkili grubun diğer gruba karşı grup içine tarafgir davrandığına, düşük mevkili grubun ise yüksek mevkili gruba tarafgir davrandığına işaret etmektedir. Daha öncede ifade edildiği gibi bu araştırmalarda grupların gösterecekleri ayırd edici davranışlar belirli mukayese boyutları sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla özellikle düşük mevkili grupların yüksek mevkili grup karşısında ayırd ediciliklerini ortaya koyabilecekleri grup dışı farklılıklarını önplana getirip değerlendirebilme fırsatı araştırma ortamlarında yer almamıştır.

Buna karşın bu araştırmanın düzeninde kullanılmış olan odaklaştırılmış içe bakış tekniği sosyal kategorizasyon süreci ile ilgili bu sonuçların daha geniş ve farklı bir zeminde açıklanabilmesine imkan verilmiştir. Her iki grup da birbirine göre elde etmek istedikleri olumlu ayırd edicilik arayışlarında herhangi bir mukayese boyutu sınırlamasına sokulmamıştır. Aksine bu teknik vasıta ile grup üyeleri grup içi ve grup dışı ile ilgili tarif edici özellikleri kendileri vermiş ve yine kendileri değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla gecekondulu ve şehirli grup üyeleri girdikleri gruplararası mukayese ortamı içerisinde herhangi bir sınırlama ile karşı karşıya kalmadan kendi grupları lehine olumlu farklılıklarını önplana getirerek grup içine tarafgir davranmışlardır.

Bu sonuç aynı zamanda, düşük mevki durumundaki gecekondulu grubun kimliğini olumsuz algılamakla birlikte şehirli gruptan kendi lehlerine olan farklılığı algıladığına işaret etmektedir. Bu farklılıklar, gecekondulu grubun yüksek mevkideki şehirli grupla girdiği mukayeselerde kendi ayırd ediciliğini devam ettirmedeki sebebi olabilir.

Grubun emik özelliklerine işaret eden Wetherell'in (1982) kültürler arası laboratuvar araştırmasının aksine bu çalışma sahada yapılmış olup, kültürel boyutların grup içine tarafgirliğin ifade tarzına olan etkilerini değerlendirmiştir. Şehirli ve gecekondulu grupların kendileri ve birbirleri hakkında verdikleri özelliklerin farklı taktikler çevresinde kullanıldığı görülmektedir. Şehirli grup kendini tarifte sosyal ve kültürel durumunu önplanda tutarken gecekonduluyu bu durumun eksikliği çerçevesinde algılamıştır. Gecekondulu grup ise tersine kendini ve şehirliyi olumlu özelliklerle tarif etmiştir. Ama kendisiyle ilgili olumlu özellikler

ile şehirli gruba atfettiği olumlu özelliklerin boyutları birbirinden farklıdır. Gecekonduğunun hangi sosyal normla bu farklı biçimi gösterdiği bu araştırmada ancak dolaylı olarak test edilebilmektedir. Ama bununla beraber gecekondu grubun "mütevazılık" normunun etkisinde kaldığı öne sürülebilir.

Araştırmanın bir diğer problemi ise grupların mukayeseden haberdar oldukları ve olmadıkları ortamlarda gösterecekleri grup kutuplaşmasındaki farklılık oluşturmaktaydı. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, farklı mukayese şartları şehirli grubun polarizasyonunda gösterdiği grup içi tarafgirliğini anlamlı bir seviyede etkilemezken gecekondu grup içi tarafgirliğini koruduğu haberli mukayese ortamında grup içine atfettiği nötr algı seviyesini olumsuz düzeye indirmiştir.

Grup dışı ile ilgili algı seviyesi ise her iki grupta da değişmemiştir. Knippenberg (1978) gruplararası davranış ortamında habersiz/haberli mukayese değişkeninin tek başına etkisinin düşük olduğunu ifade etmektedir. Nitekim araştırmasında gruplar, haberli mukayese ortamında ancak üstün olduklarını düşündükleri mukayese boyutları değiştirilebilirlik tehdidi altında iken grup içi tarafgirliklerini arttırmışlardır. Grup kimliklerini olumsuz algıladıkları boyutlarda ise özellikle düşük mevkili gruplar grup dışına tarafgir davranmışlardır.

Bu araştırmada ise yüksek mevkili grup ayırd edicilik seviyesini değiştirmemiş, düşük mevkili grup içi tarafgirliğini korumakla birlikte ayırd edicilik seviyesini düşürmüştür. Nitekim gecekonduğunun mevki grup üyeliğindeki grup kimlik algısını inceleyen araştırma (Arkonaç, 1989) sonuçları gecekonduğunun bu grup üyeliğinde grupla olan özdeşleşme seviyesini en düşük seviyede tuttuğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte gecekondu grubun haberli mukayese ortamında kimliğini olumsuz algıladığı görülmekle beraber grup içi tarafgirliğini korumuş olması onun şehirli gruptan kendi lehine olumlu farklılıkları algılamaya devam ettiğine de işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

- Allen, V.L. ve Wilder, D.A. (1975). "Categorization, belief, similarity and group discrimination" *Journal of Personality and Social Psychology*, 98,971-7
- Arkonaç, S.A. (1989). "İstanbul şehirli ve İstanbul Gecekondu gruplarının gruplararası davranış ortamlarında birbirlerine ve kendilerine dair sosyal algıları ve bu grupların sosyal değişme eğilimleri" *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

- Billing, M. ve Tajfel, H. (1973). "Social categorization and similarity intergroup behavior." *European Journal of Social Psychology*, 3,27-52.
- Doise, W. ve Sinclair, A. (1973). "The categorization process in intergroup relations." *European Journal of Social Psychology*, 3,145-57.
- Doise, W; Deschamps, J; Meyer, G. (1978). "The accentuation of intra-category similarities." H. Tajfel (kitap) *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press, London.
- Karpat, K. (1976). *The gecekodu:rural migration and urbanization* Cambridge University Press, Cambridge.
- Knippenberg, A. (1978). "Status differences and intergroup differentiation." H. Tajfel (kitap) *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press, London.
- Levine, N. (1973). "Old culture, new culture: a study of migrants in Ankara, Turkey" *Social Forces*, 51, 355-368.
- Mackie, D. (1984). "Social comparison in high and low status groups". *Journal of Cross-cultural Psychology*, 15,355-368.
- Moscovi, S. (1984), "The phenomenon of social representations." R. M. Farr ve S. Moscovici (kitap) *Social representations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Orne, M.T. (1962). "On the social psychology of the psychological experiment: with particular reference to demand characteristics and their implications." *American Psychologist*, 17, 776-783.
- Skewington, S.M. (1981). "Intergroup relations and nursing." *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 19,201-13.
- Tajfel, H. (1972). "Experiments in a vacuum" J. Israel ve H. Tajfel (kitap) *The context of social psychology: a critical assesment*. Academic Press. London.
- Tajfel, H. (1975). "The exit of social mobility and the voice of social change:notes on the social psychology of intergroup relations." *Social Science Information*, 14, 101-118.

- Tajfel, H. (1978). "Differentiation between in the social psychology of intergroup relations. academic Press, London.
- Tajfel, H; Flament, C; Billig, M. Bundy, A. (1971). "Social categorization and intergroup behavior." *European Journal of Social Psychology*, 1,149-77.
- Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). "An integrative theory of intergroup conflict". W. Austin ve S. Worchel (kitap) *The social psychology of intergroup relations*. Brooks/Cole.
- Turner, J. (1978). "Social categorization and discrimination in the minimal group paradigm." "H. Tajfel (kitap) *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press, London.
- Turner, J. (1980). "Fairness on discrimination hi intergroup behavior? : a reply to Branthwaite, Doyle, Lightbown." *European Journal of Social Psychology*, 10, 131-47.
- Turner, J. (1982). "Towards a cognitive redefinition of the social group." The Tajfel (kitap) *Social identity and intergroup relations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Turner, J ve Brown, R. (1978). "Social status, cognitive alternatives and intergroup relations. H. Tajfel (kitap) *Differentiation between social groups: studies in social psychology in intergroup relations*. Academic Press, London.
- Wetherell, M. (1982). "Cross-cultural studies of minimal groups: Implications for the social identity theory of intergroup relations." H. Tajfel (kitap) *Social identity and intergroup relations*. Cambridge University Press. Cambridge
- Zavalloni, M. (1971). "Cognitive processes and social identity through focused introspection." *European Journal of Social Psychology*, 1, 235-260.
- Zavalloni, M. (1973). "Social identity: Perspectives and prospects." *Social Science and Information*, 12,65-91.